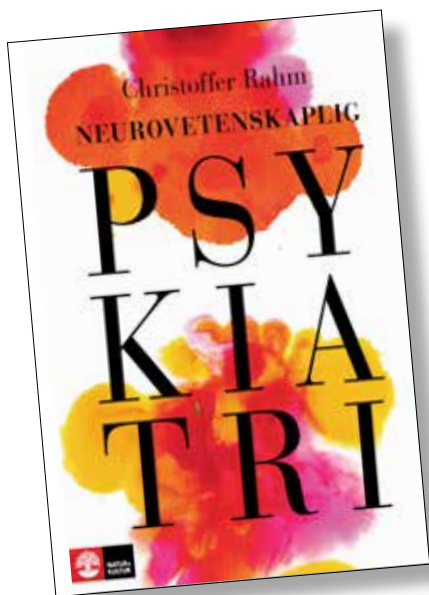

Titel: Neurovetenskaplig Psykiatri

Författare: Christoffer Rahm

Förlag: Natur& Kultur, Stockholm 2018
(501 sidor)

Christoffer Rahm, läkare och forskare, verksam vid Karolinska institutet och Södersjukhuset har publicerat det gedigna verket *Neurovetenskaplig psykiatri*. Begreppet neurovetenskap ser han som vidare än det trängre begreppet neurologi, som syftar renodlat till bara de fysiologiska aspekterna. Neurovetenskap ger därutöver bland annat ett teoretiskt metaperspektiv. Hans framställning tar upp hela fältet, inkluderande allt från hjärnans olika delar, relevanta delar av psykologi och (i blygsam mån) också samhällsvetenskaplig förståelse för psykisk sjukdom. Det läkarvetenskapliga perspektivet dominerar, sett till boken som helhet.

Rahm är en mycket god pedagog. Det är ett nöje även för en lekman i begreppsrepertoaren att läsa hans text kring detta ämne som många människor finner svårsmält. Boken bör finna många läsare inte bara bland blivande (psykiatri)läkare utan också bland psykologer av alla specialiteter, inklusive "humanistiskt" orienterade, men även en bredare allmänhet. Själv är jag sociologiskt orienterad socialpsykolog men finner ändå boken relevant även för sociologin. En beteendevetare utan kliniskt ansvar för vare sig diagnos eller behandling grips av entusiasm inför Rahms nyfiken öppna attityd. Men man ska ändå hålla i minnet att boken är avsedd som lärobok för blivande psykiatrer och kliniker av andra slag.

De inledande delarna av boken ger både förståelse för "det friska fungerandet" och den fysiologiska ramen i en detaljerad beskrivning i text och bild av hela nervsystemet. Vi finner även ett tungviktarkapitel om "Hjärnans funktioner", där fyra områden presenteras på ett översiktligt vis från flera vetenskapliga vinklar: Kognition, Emotion, Social förmåga, Personlighet. I all sin översiktighet är det njutbar läsning för varje beteendevetare, alltifrån sociolog till biopsykolog.

Det finns i vetenskapen om människans funktionsätt flera tudelningar i perspektiv. Sociologer och socialpsykologer har en ansenlig kunskapsbank om avvikande beteende och har ofta ansett sin vetenskaps bidrag förbisedda inom läkarvetenskapen. Men de förra har själva sällan svarat med att ta del av läkarvetenskapen för att inleda ett vetenskapligt samtal. Rahms skrivsätt och öppenhet inbjuder till brobygge, även om han till största delen håller sig strikt inom en naturvetenskaplig ram.

Som beteendevetare utan yrkesmässigt ansvar kan man uppleva sig lite dränkt av detaljrikedomen i Rahms framställning. Det gäller exempelvis del III, Psykiatrisk sjukdomslära, som presenterar många avvikelser, deras allmänna karaktäristik och teorier om härkomst med mera. Där finns också sådant som en lekman har uppfattningar om, som schizofreni, psykos, depression och olika tvångsmässiga uppfattningar. Denna del inleds med ett kapitel där vi får frågetecknen kring miljöfaktorer kunnigt och engagerat presenterade. Genomgående gäller därefter att

texten huvudsakligen ger hänvisningar till en neurologisk/biokemisk kunskapsbank. Referenserna gäller till exempel vilka områden i hjärnan som hittills har uppmärksamats i de olika tillstånden. Man befinner sig inte nära den begreppsliga värld där vissa psykiatriska författare av en äldre skola från 1960–70-talen relaterade både schizofreni, bipolaritet och depression främst till upplevelser och livshistoria som den sjuke haft. Livshistorien gavs ofta en kausal funktion i förståelsen för sjukdomen. Sådana referenser är tunnsådda, vilket inte stämmer med Rahms i övrigt noggranna hänvisning till livshistoria och upplevelser i de mer allmänna delarna. Men: boken skulle nog ha svämmat över alla bräddar om man skulle gått utöver de rent neurologiska referenserna, vilket kan vara en god ursäkt.

Vad som nyss sagts om del III kan även gälla för del V som ger en mängd beskrivningar av specifika psykiska störningar. Här ges handfast kunskap för i första hand psykiatriska kliniker: diagnosmetoder, behandlingar m.m. Jag vill med inspiration i denna del ge ett exempel på en diskussion som bör föras. En beteendevetare kan rynka pannan en smula när Rahm går igenom de olika diagnostiserade psykiska störningarna, alltifrån schizofreni och bipolaritet till pedofili eller alkoholism (16 stycken, hela del V). Här återkommer kontinuerligt uppgifter om heritabilitet, ofta i %. Det problem man känner är att ärftligheten kan vara psykosocial så väl som biologisk. Man bör undersöka biokemi, beteende och miljö. Ett traditionellt perspektiv vänder vår tanke mot endast genetik och biologi när vi läser ordet heritabilitet.

Det finns minst två generella frågor som reser sig här. Den första är traditionell i beteendevetenskap som psykoanalys och socialpsykologi: Hustrumisshandlare visar sig oftast ha haft hustrumisshandlande fäder. Prostituerade har eländiga barndomsförhållanden, och ofta alkoholiserade och/eller prostituerade mödrar. Arbetarklassens föräldrar får arbetarbarn (vilket har visat sig igen för hundrade gången i en ny studie från Högskoleämbetet). Skå-Gustav Jonssons term ”det sociala arvet” har all giltighet. Dessa sociala villkor är välkänd skåpmat. Men de figurerar föga.

Den nya neurovetenskapen stöder ju, för det andra, också biologiskt en social kausalitet; den lägger fram allt flera data som pekar på att livsmiljön påverkar hjärnan direkt fysiologiskt. Har jag en mamma med bipolärt syndrom, så kan ju risken öka för mig att också få det, oavsett hur min biokemi såg ut när jag föddes. Mammans beteende mot mig kan ge mig dåliga nyckelretningar, som ger avtryck inte bara i min upplevelse utan i mitt nervsystem. Ifråga om till exempel narcissism har sådan psykosocial påverkan påpekats oräkneliga gånger av psykologer. Denna sorts avvikelse tar upp mycket av Rahms intresse, och det är hög tid att undersöka om barn som växer upp under sådana förhållanden utvecklar neurologiska egenheter som predestinerar dem. (Notera hans attityd i kapitel 32 om Borderline, EIPS och/eller kapitel 40 om psykopati.)

Att bara hänvisa till biokemiska studier som stöd för en endast biologisk tolkning håller inte. Men det är sådana studier som traditionellt är tillgängliga inom läkarvetenskapen, och därför är det de som dominerar hänvisningarna i Rahms text också, trots hans öppenhet för alternativa synsätt. Förmodligen har den nya kunskapen om ”naturens dialektik” i nervsystemets svar på miljöpåverkan inte ännu kodifierats i läkarvetenskapens enorma exempelsamling. Och de nya teorierna om genernas förändring och föränderlighet genom manipulation har bara börjat sin troligen omstörtande verksamhet efter sin födelse för några år sedan.

Diskussionen om olika orsaker kan bli mycket intrikat. Orsak kan i nästa sekund visa sig vara verkan, och omvänt. Det stämmer inte med ett traditionellt vetenskapligt synsätt, där man strävar efter entydig förståelse och kunskap. Detta gäller inte minst inom läkarvetenskapen. Men Rahms inbjudan till andra kompletterande tolkningar tar jag med glädje emot.

På många ställen får man det traditionella synsättet om plus och minus presenterat. En viss psykisk sjukdom kan anses ha exempelvis 60 % heritabilitet och 40 % miljömässig orsak. Man kan lägga ihop och dra ifrån, man kan hantera detta som ett räknetal, med ett facit som inte kan bestridas. Denna kvantifierings metodik har ifrågasatts, men står idag starkare än någonsin, även i samhälls- och beteendevetenskap.

Men pröva detta tankesystem med hjälp av just den senaste hjärnforskningen! Här visar man gång på gång att varje handling jag gör påverkar min hjärna, inte bara för stunden utan grundläggande förändringar byggs in i den genom dess konfrontation med omvärlden.

Det här ämnet pekar vidare mot begreppet epigenetik, som handlar just om huruvida exogena impulser kan påverka hjärnan som system på ett bestående sätt, både inom individen och mellan generationer. Experiment har gjorts både bland möss och människor. Här är ett exempel från SVT, Vetenskapens värld för ett par år sedan: En period för mer än 20 år sedan var det under kall årstid så länge strömavbrott i en mindre stad i Canada, att situationen upplevdes som stressande. I nutid hade man i intervju och biokemiskt undersökt ett antal personer som var foster under köldperioden. Dessa individer uppvisar som 20-åringar markant fler och tyngre tecken på depression än normalbefolkningen i området. Sens moral: deras mammor utvecklade under den kalla period då de var gravida en biokemi, som har "översatts" till barnen så att de blir lättare offer för depression. Rahm ger flera liknande exempel, av kanske mindre dramatisk karaktär.

Vad är här orsak och vad är verkan, och i vilka sekvenser av historierna? Ser man hela förloppet så är det ju den exogena påverkan från strömlösheten som 20 år senare yttrar sig i högre depressionsfrekvens. Ser man det ur snävare perspektiv är det ju mammornas biokemi under aktuell period som är en endogen orsak till att de får barn med sådan känslighet. Ser man det ur barnens perspektiv, så beror det hela på den exogena påverkan de fått genom att vara foster i just sin egen mamma under just den perioden. Just detta exempel blir snart en strid om påvens skägg, om det än har stora pedagogiska poänger för samhällsbyggare, politiker och vårdfolk. Men det finns viktiga lärdomar att dra. Ett hemskt exempel jag har sett refererat härstammar från läkaren Allan Shore, som anser sig ha funnit att barn som utsatts för långvarig deprivation socialt och emotionellt under sin yngsta barndom, inte utvecklar det limbiska systemet på ett för vår art adekvat sätt. Det förblir starkt underutvecklat ända ner till syste-

met urgamla kärna amygdala. På liknande vis anser sig psykologen Peter Fonagy och hans grupp ha funnit att barn med sådana barndomsförhållanden inte bara visar sämre förmåga till "mentalisering" utan också vid hjärnscanning visar sig ha underutvecklade centra och banor för att utveckla sådan förmåga.

Frågan om orsak och verkan och arv och miljö hamnar med sådana exempel i en dager som får oss att behöva hämta andan. Det är uppseendeväckande data som reser frågor om bygget av välfärdssamhället som helhet på ett vis som vi har svårt att hantera. På ett sätt kan man förmodligen säga att den gamla socialdemokratiska föreställningen om Per Albins "folkhem" i vår del av världen utgjorde det hittills mest storslagna försöket att utplåna sådana förhållanden som dessa barn har levt under. Men idag är vi ljusår från det försök som gjordes under socialdemokratins storhetstid. De delar av Rahms bok som nalkas frågeställningar som inte vill stanna endast inom klinikrummet, exempelvis flera kapitelinledningar boken igenom och det korta avsnittet om epigenetik, går förstås inte in på detta; boken är avsedd att nyttjas i svensk läkarutbildning för blivande praktiker. Men den som vill kan känna sig inbjuden till långtgående reflexioner. Rahms framställning räcker dig ofta handen. Här finns en tvärvetenskapligt glädjande tendens. ○

LARS-ERIK BERG, Professor emeritus i socialpsykologi, Högskolan i Skövde

Berg har studerat identitetsutveckling i förhållande till språk och interaktion. På senare tid blivit intresserad av hjärnans utveckling i relation till interaktionsmönster.